

Väljaandja:
Akti liik:
Teksti liik:
Avaldamismärge:

Riigikohtu üldkogu
määrus
algtekst
RT III 2001, 2, 14

3-3-1-38-00 AS Brolex Grupp ja OÜ Dreiv Grupp ning Maksuameti erikaebuste läbivaatamine kriminaalmenetluse uurimistoimingute seaduslikkuse kontrollimise asjas

RIIGIKOHTU ÜLDKOGU MÄÄRUS

Tartus 22. detsembril 2000. a

3-3-1-38-00

AS Brolex Grupp ja OÜ Dreiv Grupp ning Maksuameti erikaebusteläbivaatamine kriminaalmenetluse uurimistoimingute seaduslikkuse kontrollimise asjas.

Riigikohtu üldkogu, koosseisus eesistuja Uno Lõhmus ja liikmed TõnuAnton, Jüri Ilvest, Henn Jõks, Ott Järvesaar, Eerik Kergandberg, Lea Kivi, Ants Kull, Lea Laarmaa, Jaak Luik, Jaano Odar, Jüri Põld, Hele-Kai Remmel, Jüri Rätsep, Harri Salmann, Peeter Vaher ja Triinu Vernik, vaatas avalikul kohtuistungil 23. novembril 2000 läbi AS Brolex Grupp ja OÜ Dreiv Grupp ning Maksuameti erikaebused Tallinna Ringkonnakohtu halduskollegiumi 18. mai 2000. a määruse peale haldusasjas nr II-3/206/2000.

Protsessiosalistena võtsid kohtuistungist osa AS Brolex ja OÜ Dreiv Grupp esindaja vandeadvokaat Monika Mägi, Maksuameti esindaja vandeadvokaat Aivar Pilv ning Tallinna Politseiprefektuuri esindaja vandeadvokaat Raivo Laus. Juures oli üldkogu sekretär Piret Lehemets.

Asjaolud ja menetluse käik

1.02.07.1999 otsustas Tallinna Politseiprefektuuri majanduskuritegude talituse uurija läbi otsida Diveci EAT OÜ ruumid Tallinnas Jõe tn 3. Läbiotsimise määruste kohaselt oli uurijal alust arvata, et neis ruumides võivad asuda dokumendid, märkmed, blanketid jm andmed ja esemed, millel on tähtsust nelja menetluses oleva kriminaalasja jaoks, mis olid algatatud kelmuse tunnustel. Läbiotsimise sanktsioneeris samal päeval Tallinna Prokuratuuri prokurör.

2. Uurija asus ruume läbi otsima 05.07.1999. Läbiotsimisest võtsid lisaks läbiotsimise määruse koostanud uurijale osa teised politseiametnikud ja maksuameti töötajad, kes väidetavalt olid kutsutud uurimistoimingust osa võtma spetsialistidena. Kohapeal selgus, et Jõe tn 3 ruumid kuuluvad AS-le Divec, mis rentis neid Diveci EAT OÜ-le ja Alvini Advokaadibüroole. Uurija koostas samas uued läbiotsimise määrused, milles märkis läbiotsimise kohaks AS Divec ruumid Tallinnas Jõe tn 3 ja 5. Määrustest nähtub, et prokurörile teatati läbiotsimisest 06.07.1999.

3. Läbiotsimist teostati ajavahemikul 05.–07.07.1999. AS Divec ja Diveci EAT OÜ esindajate väitel viisid läbiotsijad kaasa üle 5000 äriühingu dokumendi, mitu personaalarvutit, pitsateid, arvutidiskette, arhiivikapi metallist sahtleid ja muid esemeid, millest suur osa on tagastamata.

4. 15.07.1999 esitas AS Divec juhatuse esimees Tallinna Prokuratuuri kaebuse Tallinna Politseiprefektuuri uurijate poolt teostatud läbiotsimise ja AS Divec vara äraviimise peale. AS Divec osutas kriminaalmenetluse normide rikkumisele ja taotles läbiotsimisest osa võtnud isikute käitumise seaduspärasuse kontrollimist ja kriminaalasja algatamist ametiseisundi kuritarvitamise eest ning aktsiaseltsi dokumentide ja esemete tagastamist. Tallinna Prokuratuur teatas 04.08.1999, et politseiametnike tegevuses ei tuvastatud selliseid seaduserikkumisi, mis annaks alust nende suhtes kriminaalasja või distsiplinaarmenetluse algatamiseks. Samal päeval koostas prokurör kriminaalasja algatamisest keeldumise määruse, sest leidis, et politseiametnike käitumises puudub kuriteo koosseis. Selle määruse peale esitas AS Divec koos Diveci EAT OÜ-ga 23.08.1999 kaebuse Riigiprokuratuuri. Ka riigiprokurör ei leidnud politseiametnike tegevuses olulisi seaduserikkumisi. Vastuses 13.09.1999 märgitakse, et kriminaalasja algatamisest keeldumise määruse tühistamiseks puudub alus.

5. 09.08.1999 esitasid AS Divec ja Diveci EAT OÜ kaebuse Tallinna Halduskohtule, milles taotlesid maksuametnike tegevuse, mis seisnes nimetatud äriühingute valduses olevate asjade ja dokumentide äravõtmises 05.–07.07.1999, seadusevastaseks tunnistamist. Kaebuse esitajad väidavad, et läbiotsimise ja dokumentide ebaseadusliku äravõtmisega rikuti põhiseaduse §-des 32 ja 33 sätestatud õigust omandi ja valduse puutumatusel.

6.05.10.1999 esitasid AS Divec ja Diveci EAT OÜ Tallinna Halduskohtuleise kaebuse, milles taotlesid Tallinna Politseiprefektuuri ametnike 05.–07.07.1999 läbiotsimise ja võetuse toimingute seadusevastaseks tunnistamispõhiseaduse §-de 32 ja 33 ning kriminaalmenetluse koodeksi (KrMK) mitme paragrahvirikkumise tõttu.

7.Kohus liitis kaebused õigema ja kiirema läbivaatamise huvidesühte menetlusse. 03.04.2000 toimunud kohtuistungil esitas AS Divec ja Diveci EAT OÜ esindaja koopia äriregistri kandest, mille kohaselt Diveci EAT OÜ uueks ärinimeks on alates 24. jaanuarist 2000 osühing Dreiv Grupp. AS Divec uueksärinimeks on äriregistri 22.06.2000. a kande kohaselt aktsiaselts Brolex Grupp.

8.04.04.2000. a tegi Tallinna Halduskohtu kohtunik määruse:lõpetas menetluse haldusajal põhjendusega, et asi ei kuulu halduskohtu menetlusse.

9.AS Divec ja Dreiv Grupp OÜ esitasid Tallinna Halduskohtumääruse peale erikaebuse. Tallinna Ringkonnakohtu 18.05.2000. a määrusega tühistatihalduskohtu määrus maksuametnike tegevuse peale esitatud kaebuse osas ja asi tagastati sisuliseks menetlemiseks halduskohtusse. Politseiametnike tegevuse õiguspärasuse kontrolli osas jäeti kohtumäärus muutmata.

10.Ringkonnakohtu määruse vaidlustasid nii AS Divec ja DreivGrupp OÜ kui ka Maksuamet. Erikaebusi arutanud Riigikohtu halduskolleegium otsustas 17.10.2000. a anda erikaebused seaduse ühetaolise kohaldamise vajalikkuse põhjendusega Riigikohtu üldkogule lahendada.

Õiguslik põhjendus

Kohtute põhjendused

11.Halduskohus leidis, et kaebajad on vaidlustanud kohtueelsetuurimistoimingute seaduslikkuse – KrMK 14. ptk-s reguleeritud läbiotsimise ja võetuse (esemete ja dokumentide äravõtmise)- ning need toimingud teinud politseiametnike ja uurimistoimingutesse spetsialistidena kaasatud Maksuameti ametnike tegevuse seaduslikkuse.

Määruse põhjenduste kohaselt sätestab põhiseaduse § 15 lg 1 küll igaühe õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse, kuid selle õiguse realiseerimise korra (kohtumenetluse korra) sätestab vastavalt põhiseaduse § 149 lg-le 4 seadus. Kuni 01.01.2000 kehtinud HKS § 3lg 2 p 1 kohaselt ei kuulu halduskohtu pädevusse kaebused, mis lahendatakse kriminaalkohtumenetluse seadustikus sätestatud korras. Sellele vastab põhimõtteliselt kehtiva HKMS § 3 lg 2.

Kriminaalasjade kohtueelse menetluse seaduslikkuse üle valvavad vastavalt prokuratuuriseadusele riigiprokurör ja talle alluvad prokurörid (KrMK § 22 lg 1). Seega kuulub ka kohtueelsel uurimisel teostatud läbiotsimise ja võetuse seaduslikkuse kontrollimine prokuröri pädevusse. Uurija ja prokuröritegevuse peale kaebamise kord on sätestatud KrMK 19. ptk-s. Kaebused uurija tegevuse peale esitatakse prokurörile. Prokuröri otsuse peale kaebuse lahendamise kohta või prokuröri tegevuse peale uurimisel võib omakorda edasi kaevata kõrgemalseisvale prokurörile (§ 183 lg 3). Kaebuse Tallinna Prokuratuurile läbiotsimise ja vara äraviimise peale esitas vaid AS Divec. Diveci EAT OÜ oli kaaskaebajaks, kui AS Divec vaidlustas Tallinna Prokuratuuri otsuse. Riigiprokurör ei pidanud läbiotsimist ja dokumentide ning esemete võetust seadusevastaseks. Seda riigiprokuröri otsust või tema toiminguid kaebuse lahendamisel ei ole kaebuse esitajad kohtus vaidlustanud, kuigi sellise kaebuse lahendamine oleks kuni 1. jaanuarini 2000 kehtinud HKS § 3lg 1 p 1 ja § 4 lg 1 p 1 kohaselt kuulunud halduskohtu pädevusse. Halduskohus ei ole pädev läbi vaatama järjekordset kaebust kõneks oleva uurimistoimingu teinud politseiametnike ja uurimistoimingule kaasatud maksuametnike toimingute peale, mille seaduslikkust on juba kontrollinud KrMK-s sätestatud korras selleks pädevad ametiisikud.

12.Tallinna Ringkonnakohus soostus osaliselt määrusepõhjendustega, jagades halduskohtu arvamust, et viimasel puudub pädevus sekkuda kriminaalaja eeluurimisse ja teostada järelevalvet seaduste täitmise üle eeluurimisasutuste poolt. Uurimistoimingute seaduslikkuse kontrollimiseks näeb KrMK ette iseseisva menetluskorra. Kui uurimistoiminguid kontrollinud riigiprokuröri tegevusega on rikutud isiku õigusi, võib selle tegevuse vaidlustada halduskohtus.

Ringkonnakohus nõustus AS Divec ja Dreiv Grupp OÜ esindajateväitega, et juhul kui Maksuameti töötajad täitsid läbiotsimise ajalmaksukorralduse seadusest tulenevaid ülesandeid, allub nende tegevuse seaduslikkuse kontrollimine halduskohtule. Kaebusi kontrollinud prokurörid on osutanud asjaolule, et osa Maksuameti töötajaid täitis revisjoniülesannet. Avalik-õiguslikke haldusülesandeid täitnud ametiisikute tegevuse seaduslikkuse kontroll allub halduskohtule, kui seadus ei näe selle tegevuse kontrollimiseks ette teistsugust menetluskorda.

Protsessiosaliste põhjendused

13.Maksuamet vaidlustas Riigikohtule esitatud erikaebuses Tallinna Ringkonnakohtu seisukoha, et maksuametnike tegevuse peale esitatud kaebust tuleb sisuliselt menetleda Tallinna Halduskohtus. Maksuamet ei nõustu ringkonnakohtuga, et osa maksuametnikke täitis AS Diveci ruumides revisjoniülesannet. Maksuameti esindajad said osaleda uurimistoimingus ainult kooskõlas KrMK § 111¹lg-ga 1 ja § 142 lg-ga 1 kui spetsialistid, keda oli uurija uurimistoimingusse kaasatud. Maksuametnikud ei saanud täita revisjoniülesannet ka seetõttu, etsamaaegselt ja samas kohas tehtavas uurimistoimingus ei saa viibida kõrvalisi, uurimistoiminguga mitteseotud

ülesandeid täitvaid isikuid. Uurimistoimingu kontrolli ei saa käsitada avalik-õigusliku vaidluse lahendamisenä, mis kuuluks halduskohtu pädevusse. Selline seisukoht tuleneb Riigikohtu halduskolleeegiumi 3. novembri 1995. a määrusest (III-3/1-32/95), kus öeldakse, et «halduskohus ei sekku seejuures kriminaalmenetlusse ja ei teosta järelevalvet seaduste täitmise üle juurdlus- ja eeluurimisasutuste poolt. Halduskohus kontrollib halduskohtumenetluse seadustiku alusel üksnes seda, kas riigiprokuröri tegevus kaebuse lahendamisel on seaduslik». Kaebust prokuröri tegevuse peale ei ole kaebajad halduskohtule esitanud.

14. AS Brolex Grupp ja OÜ Dreiv Grupp esindajate arvates on ekslik Tallinna Ringkonnakohtu järeldus, et halduskohtu pädevusse ei kuulu kaebus Tallinna Politseiprefektuuri ametnike tegevuse peale uurimistoimingu läbiviimisel. Põhiseaduse § 15 lg 1 kohaselt on igäühel õiguspöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Seega on kohtul pädevus ja samas ka kohustus lahendada ükskõik millist vaidlust eeldusel, et kohtusse on pööratud seaduses ettenähtud tingimustel ja korras. Avalik-õigusliku vaidlusena HKMS § 3 lg 1 p 1 ja § 4 lg 1 ja lg 2 ning HKMS § 3 lg 1 p 1 mõttes tuleb muuhulgas mõista avaliku võimu teostamisest tõusetunud vaidlust. Politseiniku sisenemine isiku eluruumi või valdusesse ja tema poolt asjade ilma valdaja nõusolekuta kaasavõtmine on avaliku võimu teostamine. Arvamus, et uurija tegevuse seaduslikkuse kontroll lõpeb prokuratuuriga, tekitab olukorra, kus teatud isikute tegevuse õiguspärasuse kontroll ei allu vastavalt põhiseaduse § 15 lg-s 1 ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 lg-s 1 sätestatud mitte kohtule, vaid täitevvõimu esindajatele. Pärast kohtueelset menetlust, mil sisuliselt vaidlustatakse alge haldusakti või toimingu kõrval kaadministratsiooni (antud juhul prokuröri) otsust kohtueelse menetluse lahendamise kohta, on kaebuse esitajal õigus muuhulgas vaidlustada administratsiooni algselt haldusakti või toimingut.

Üldkogu seisukoht

15. Põhiseaduse § 15 esimese lõike esimene lauseannab igäühele õiguse oma õiguste rikkumise korral kohtusse pöörduda. See on põhiõigus, mis peab tagama õiguste lünkadeta kohtuliku kaitse. Küll jätab esimese lõike esimene lauselahtiseks, kas kohtulikku kaitset võib isik otsida üksnes põhiõiguste ja vabaduste või ka muudest seadustest tulenevate õiguste ja vabaduste rikkumise korral. Sama lõike teine lause läheb aga veelgi kaugemale. Ta annab igäühele mitte üksnes võimaluse õiguste kaitseks kohtusse pöörduda, vaid ka õiguse nõuda iga tema kohtuasjasse puutuva seaduse, muu õigusakti või toimingupõhiseadusevastaseks tunnistamist. Seega pakub põhiseaduse § 15 esimese lõike teine lausekaitset ka seadusandja ja õigusakti andnud asutuse tegevuse eest. Isikul on õigus konkreetsele normikontrollile selles kohtus, kes vaatab läbi tema kohtuasja. Põhiseadusvastane saab olla norm või toiming, mis rikub mõndapõhiseaduse normi.

16. Halduskohtunik mõnis põhiseaduse § 15 lg-s 1 sätestatud õigust, kuid leidis, et selle realiseerimise korra sätestab seadus vastavalt põhiseaduse § 149 lg-le 4. Tehes otsuse, et halduskohus ei ole pädev läbi vaatama kaebust uurimistoimingu läbiviinud politseiametnike ja uurimistoimingule kaasatud maksuametnike tegevuse peale, mille seaduslikkust on juba kontrollinud KrMK-s sätestatud korras selleks pädevad ametiisikud, jättis kohusõnasegelt välja ütlemata, kas isikul on õigus pööruda maa- või linnakohtusse, kui ta leiab, et kriminaalmenetluse toimetamisel on rikutud tema õigusi. Määruse põhistusest võib siiski järeldada, et kohus tõlgendas põhiseaduse § 15 esimese lõike esimest lauset kitsendavalt: isikul on õigus pööruda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse, kui menetlusseadus sellise võimaluse ette näeb.

17. Põhiseaduse § 15 lõikes 1 sätestatud õiguste ja vabaduste kohtuliku kaitse ulatuse kindlaksmääramiseks vajab kõigepealt selgitamist, milliste õiguste rikkumise vastu otsisid kaebajad kohtulikku kaitset. 6. augustil 1999 esitatud kaebuses maksuametnike tegevuse peale kirjutasid AS Divec ja Diveci EAT OÜ, et nende valduses olnud asjade ja dokumentide ebaseaduslikarvõtmine rikub äriühingute põhiseaduse §-des 32 ja 33 sätestatud õigust omandi ja valduse puutumatusel. 4. oktoobri 1999. a esitatud kaebuses väidavad nad, et politseiametnike tegevus rikkus äriühingute põhiseaduse §-s 33 sätestatud õigust valduse puutumatusel, kui võrd läbiotsimist ei teostatud KrMK-ga ettenähtud korras. Seega otsisid kaebuse esitajad kohtulikku kaitset põhiõiguste ja vabaduste rikkumise vastu. Põhiseaduse § 9 lg 2 kohaselt laienevad põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste ja vabaduste olemusega. Õigused omandi ja valduse puutumatusel on sellised põhiõigused, mis on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkidega ja nende õiguste ja vabaduste olemusega.

18. Maksuameti esindaja kinnitab, et kriminaalmenetluskoodeksi normidnäevad ette piisavad tagatised isiku õiguste ja vabaduste kaitseks ja võimaldavad uurimistoimingu seaduslikkust kontrollida kohtueelses menetluses prokuröri ja riigiprokuröri kaudu ja kohtulikus menetluses koos tavalise kohtumenetlusega kriminaalkohtus. Nad väidavad, et on mõeldamatu kriminaalmenetluseuurimisobjektiga seonduvate menetlustoimingute seaduslikkuse kontrollimine väljaspool kriminaalmenetlust.

19. Neid vastuväiteid vaagides peab üldkogu kõigepealt tarvilikuks tähendada, et põhiseaduse §-dest 13, 14 ja 15 ja Euroopainimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklist 13 tuleneb õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks. Euroopa Inimõiguste Kohus on märkinud, et artikli 13 järgne tõhus õiguskaitsevahend tähendab õiguskaitsevahendit, mis on nii tõhus kui võimalik (vt Klass jt v. Saksamaa otsus 6. septembrist 1978, Seeria A nr 28, lk 31, § 69). Kohus on samuti öelnud, et kui isik esitab väite, et talle konventsiooniga antud õigusi on rikutud, siis peab tal olema õiguskaitsevahend siseriikliku asutuse ees nii selleks, et tehtaks otsus tema kaebuse kohta, kui ka vajaduse korral hüvituse saamiseks (vt Klass jt v. Saksamaa osund. otsus, § 64; Kudla v. Poola otsus

26. oktoobrist 2000, § 157; Hasan ja Chaush vBulgaaria otsus 26. oktoobrist 2000, § 96). Artikli 13 kohaldamise eeltingimuseks eisaa olla konventsiooni tegelik rikkumine. Tõhus õiguskaitse tuleb tagada igatüüpi, kes kaebab, et tema õigusi ja vabadusi on rikutud (vt Klass jt v. Saksamaa otsus, § 64).

20.Uurimistoiming, millega sekkutakse isiku põhiõigustesse ja vabadustesse, seaduslikkuse kontrolli edasilükkamist kriminaalasja kohtuliku arutamise staadiumi ei saa pidada tõhusaks õiguskaitsevahendiks, sest kohtulik arutamine võib toimuda uurimistoimingust mitu aastat hiljem. Põhiõiguse või vabaduse rikkumisega tekitatud kahju võib selleks ajaks oluliselt suureneada või selle heastamine muutuda võimatuks. Liia puudub kriminaalasja arutaval kohtul õigus otsustada uurimistoiminguga tekitatud kahju hüvitamine. Pole ka välistatud, et alustatud kriminaalasi ei jõuagi kohtusse või riivab menetlustoiming selle isiku põhiõigusi ja vabadusi, kes pole protsessiosaline ega saa seetõttu otsida oma õiguste ja vabaduste rikkumisele kriminaalmenetluses kohtu kaitset.

21.Prokuröri kohta võib märkida, et see ametiisik ei vasta Eesti õiguskorras Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 6 kirjeldatud sõltumatu ja erapooletu õigusemõistmise volitustega institutsiooni tunnustele, mis on põhiõiguste ja vabaduste tõhusa kaitse eelduseks. Prokuratuuriseaduse § 1 järgi on prokuratuur justiitsministri valitsemisalas olev valitsusasutus, millele pole antud õigusemõistmise volitusi. Seega ei saa prokuröri kontroll asendada põhiõiguste ja vabaduste riive kohtulikku kontrolli. Pealegi puudub prokuröri pädevus teha õiguste ja vabaduste rikkumise tuvastamise korral otsus hüvitiseväljamaksmiseks õiguserikkumise ohvrile.

22.Veenvaks ei saa pidada ka väidet, et uurimistoiming või selleosa vaidlustamine väljaspool kriminaalmenetlust takistaks kriminaalasja igakülgset, täielikku ja objektiivset uurimist. Otse vastupidi, kriminaalasja menetluse igakülgse, täielikkuse ja objektiivsuse nõue realiseerub täiel määral vaid siis, kui menetlemisel austatakse isiku põhiõigusi ja vabadusi.

Osasse põhiõigustesse ja vabadustesse sekkumine allub ka praegu kohtulikule kontrollile, seda kas enne või vahetult pärast põhiõiguse riivet. Mõningatel juhtudel vajab põhiõiguse riive kohtu luba. Nii saab põhiõiguse § 21 kohaselt isikult võtta vabaduse kauemaks kui neljakümne kaheksaks tunniks vaid kohtu loal. Posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusse võib samuti sekkuda vaid kohtu loal (PS § 43). Korrespondentsi arestimine ja selle võetus posti- või telegraafiasutusest on lubatud üksnes siis, kui selleks on maa- või linnakohtunik andnud loa või teinud määruse (KrMK § 145 lg 1). Jälitustegevuse seadusega lubatud erandtoimingud (§ 12 lg 2 p-d 1–3) on lubatud toimetada kohtu loal (§ 13). Teistel juhtudel on isikul õigus taotleda põhiõiguse või vabaduse riive seaduslikkuse kontrolli. Vahi alla võtmise võib isik vaidlustada kõrgemalseisvas kohtus (KrMK § 77¹). Jälitustegevuse seaduse § 18 lg 2 annab igatüüpi õigusepõõrduda kohtusse, kui jälitusametkonna või selle ametniku tegevus rikub tema õigusi ja vabadusi. Seetõttu ei leia üldkogu õigustust, miks osa põhiõigusi ja vabadusi jääks tõhusa kohtuliku kaitse alt välja. Taoline olukord ei ole kooskõlas põhiõiguste seaduse § 15 lg-ga 1.

23.Üldkogu on arvamisel, et kriminaalmenetluses riivatud põhiõiguste ja vabaduste kaitset tagav õiguslik regulatsioon on puudulik. Nii on kriminaalmenetluses isikult vabaduse võtmise ning posti- või telegraafiasutusest korrespondentsi arestimise ja võetuse kohtulik kontroll antud üldkohtu (maa- või linnakohtu), kuid jälitustegevuse seadusega lubatud erandtoimingute otsustamine halduskohtu võimkonda. Halduskohtu võimkonda kuulub ka jälitusametkonnavõi selle ametniku tegevuse peale esitatud kaebuse läbivaatamine. Seetõttu toimub kriminaalmenetlusega riivatud põhiõiguste ja vabaduste kohtulik kontroll erinevates kohtutes ja erinevate menetlusreeglite järgi, mis ei taga alati tõhusat õiguskaitset ja võib tekitada kartusi, et menetlustoimingute seaduslikkuse kontrollhalduskohtumenetluses häirib tõe tuvastamist kriminaalmenetluses. Tõhusa kohtuliku kontrolli puudumine oleks siiski halvem kui kontroll erinevate kohtute poolt.

24.Eluruumi, valduse või töökoha läbiotsimine ja esemete või dokumentide võetus on avalik-õiguslikud aktid, mis riivavad isiku põhiõigusi ja vabadusi. HKMS § 3 lg 1 p 1 kohaselt kuulub avalik-õiguslike vaidlustelahendamise halduskohtu pädevusse. Sama paragrahvi lõikes kaks sisalduva eriklausli järgi ei kuulu halduskohtu pädevusse avalik-õiguslike vaidluste lahendamine, milleks seadus näeb ette teistsuguse menetluskorra. Et kriminaalmenetluse koodeks näeb ette nimetatud toimingute peale kaebuse esitamist vaid prokuröridele, siis kuulub nende toimingute kohtulik kontroll HKMS § 3 lg 1 üldklauslijärgi halduskohtu võimkonda, mistõttu poleks halduskohus tohtinud keelduda kaebuse sisulisest läbivaatamisest. Isikul, kelle põhiõigusi ja vabadusi on menetlustoiminguga riivatud, on õigus esitada kaebus prokuröridele või halduskohtule. Üldkogu peab vajalikuks märkida, et halduskohtu ülesanne pole kontrollida kriminaalmenetlustoimingute vajalikkust ja otstarbekust ega seda, millised kogutud faktilised andmed on kasutatavad tõendina kriminaalasja otsustamisel. Halduskohtu ülesanne on kontrollida, kas menetlustoiminguga ei rikutud isiku põhiõigusi ega vabadusi.

25.Ülaltoodud kaalutlustel leiab üldkogu, et AS Brolex Grupp ja Dreiv Grupp OÜ kaebused nii Tallinna Politseiprefektuuri uurijate kui ka Maksuameti ametnike tegevuse peale kuuluvad Tallinna Halduskohtu võimkonda, ja juhul, kui kaebused vastavad seadusega kehtestatud nõuetele, tuleb need sisuliselt läbi vaadata.

Juhindudes HKMS § 72 lg 1 p-st 5 ja § 90 lg-st 2, Riigikohtu üldkogu

määrab:

1.Tühistada Tallinna Halduskohtu 4. aprilli 2000. a määrushaldusakt nr 3-526/2000 ja Tallinna Ringkonnakohtu 18. mai 2000. a määrushaldusakt nr II-3/206/2000 ning saata AS Brolex Grupp ja OÜ Dreiv Grupp kaebused läbivaatamiseks Tallinna Halduskohtule.

2. AS Brolex Grupp ja OÜ Dreiv Grupp erikaebus rahuldada, Maksuametierikaebus jätta rahuldamata.

3. Tagastada AS-le Brolex Grupp kaitsjon 700 (seitsesada) krooni ja OÜ-le Dreiv Grupp 700 (seitsesada) krooni.

4. Arvata Maksuameti kaitsjon 700 (seitsesada) krooni riigituludesse.

Määrus jõustub 22. detsembril 2000 teatavaks tegemisest.

	Eesistuja	UnoLÕHMUS
	Liikmed	TõnuANTON
JüriILVEST	HennJÕKS	OttJÄRVESAAR
EerikKERGANDBERG	AntsKULL	LeaLAARMAA
JaakLUIK	JaanoODAR	JüriPÕLD
Hele-KaiREMMEL	JüriRÄTSEP	HarriSALMANN
PeeterVAHER	TriinuVERNIK	LeaKIVI

Eriarvamus

Riigikohtu üldkogu 22. detsembri 2000 aasta otsuse (edasiselt –*Üldkogu otsus*) tegemisel, millega rahuldati AS Brolex Grupp ja OÜ Dreiv Grupp erikaebus, jäin nii otsuse resolutiivosa kui ka motiivide osas eriarvamusele järgmistel kaalutlustel.

1. Üldkogu otsuse põhikontseptsioon näib olevat fikseeritud kahe lähteteesina. Esimeseks lähteteesiks – nii nagu see ilmneb selle otsusep-st 15 – on arusaam, et PS § 15 lg 1 tagab mistahes isikutele mistahes olukorras *otsese javahetu* õiguse pöörduda kohtu poole siis, kui need isikud leiavad, et nende õigusi ja vabadusi on rikutud. Üldkogu otsuse teine lähtetees, mis minu arvates on eriti reljeefselt välja loetav Üldkogu otsuse 23. punktist, on aga arusaam, et PS § 15 lg 1-s 1 sätestatud põhiõigusetagamisel on oluline just nimelt võimaluse loomine pöörduda kohtu kui institutsiooni poole ja et seejuures ei oma erilist tähtsust asjaolu, kas ja kuidas saab konkreetne kohus pöörduja probleemi lahendada. Teisiti öeldes tähendab see arusaama, et kohtumenetluse erinevatel harudel puudub oma spetsiifika ja et seetõttu võibki ilma probleemideta põhiõiguste tagamine näiteks kriminaalmenetluses toimuda kahalduskohtumenetluse vahendusel. Erinevalt üldkogu otsuses põhikontseptsioonist olen seda meelt, et PS § 15 lg 1-s 1 sätestatu ei tähenda alati ja igas olukorrasotses ja vahetut õigust pöörduda kohtu poole. Teiseks leian, et *Üldkoguotsuse põhiküsimus – kas KrMK 19. peatükis sisalduv tagab PS § 15 lg-s 1 sätestatud põhiõiguse realiseerumise – on puhtalt kriminaalmenetluslik küsimus, mis kahtlemata oleks võinud kriminaalmenetluse raamest kasvada välja põhiseaduslikkuse järelevalve küsimuseks, kuid mille muutumine haldusõiguslikkuse küsimuseks jääb arusaamatuks*. Kirjeldatud arusaama püüangi selgitada järgnevatel punktides.

2. Jagan Eesti Vabariigi Põhiseaduse jõustumisest ligikaudu 10 aastajooksul Eesti õigusruumis valitsenud arvamust, et KrMK 19. peatükis sätestatud uurija või prokuröri tegevuse peale kaebamise kord ei ole vastuolus Põhiseaduse § 15 lg-ga 1. Tõlgendades kõnealust peatükisüsteematiselt kogu kehtiva kriminaalmenetluse seaduse kontekstis võib väita, et kuigi üksikute uurija menetlustoimingute peale ei saa otse kohtusse kaevata kohtueelse menetluse ajal, võib siiski kõiki neid toiminguid aga ka nende tulemina saadavate tõendite lubatavust vaidlustada kohtueelse uurimise järgselt kohtumenetlustes. Märkigem sedagi, et Üldkogu otsuse §-s 24 märgitu, et «isikul, kelle põhiõigusi ja vabadusi on menetlustoiminguga riivatud, on õigus esitada kaebus prokurörile või halduskohtule», ei osuta piisavalt selgelt sellele, *kas Üldkogu on soovinud halduskohtumenetluse raames sisuliselt tühistada üksnes KrMK 19. peatükivõi on soovitud asuda seisukohale, et kogu kohustuslik kohtueelne menetlus meie õigusruumis toimiva õigusinstituudina on vastuolus PS § 15 lg-s 1 sätestatuga*. Kuid viimatisitatud seisukoht oleks minu arvates pidanud kaasa tooma ka vähemalt HKS § 9 lg-s 3 sätestatu tunnistamise põhiseadusevastaseks.

3. Olen seisukohal, et kriminaalasja kohtueelse uurimise raames aset leidvaid uurimis- ja muid menetlustoiminguid ei saa kuidagi käsitada haldustoimingutena HKS § 4 lg 2 mõttes, kuigi nad võivad esmapilgul väliselt olla haldustoimingutega väga sarnased. Segiajamist võib esmapilgul tingida seegi, et politsei võib olla nii haldustegevuse kui ka kriminaalmenetluse subjektiks. Uurimis- ja muud menetlustoimingud nagu ka kogu kohtueelne uurimine on üks ja sealjuures vältimatu osa kriminaalmenetlusest. Kriminaalmenetlus kui tervik omakorda aga on üldtunnustatud arvamuse kohaselt *kohtuvõimu teostamisele suunatud tegevussüsteem ja mitte täitevõimu osis*. Kohtueelse menetlusesuhteliselt suur osakaal kriminaalmenetluses ei tähenda võimude klassikalisest kolmikjaotusest lähtuvalt veel seda, et kriminaalmenetlus oleks riigis ja sealhulgas ka Eesti riigis täidesaatva võimu osis. Ilmselt kõige lihtsam on viimatisitatud väites

veenduda haldusõiguse õpikuid lehitsedes: vaevalt onvõimalik ühestki haldusõiguse õpikust leida peatükki näiteks pealkirjaga «kriminaalmenetluse haldusõigus» või – mis ka ehk väidetavasti võikskõne alla tulla – «justiitshaldusõigus».

4. Kriminaalasjade kohtueelse uurimise lahutamatu seos kriminaalasjades vahetu õigusemõistmisega (ja seega mitte eksekutiivfunktsiooni täitmise) tuleneb muuhulgas ka KrMK §-s 3 sätestatud legaliteedipõhimõttest: isik, kes leiab, et tema ühte olulisimat põhiõigust – õigust inimväärikale elule ja sealhulgas julgeolekule ning riigi poolsele kaitstusele on kuritegeliku ründega rikutud, ei saa reeglina (kui tegemist ei ole erastüdistuse esitamist võimaldava situatsiooniga) ise vahetult realiseerida Põhiseaduse § 15 lg-s 1 sätestatud põhiõigust. Ta ei saa vahetult pöörduda mitte kohtusse, vaid peab pöörduma uurija või prokurööri poole ja samas ei ole ilmselt keegi tõsiseltväitnud, et kirjeldatud olukorras oleks tegemist Põhiseaduse § 15 lg-s 1 sätestatu rikkumisega. Seega ei ole täpne Üldkogu otsuse p-s 15 esitatud seisukoht, et Põhiseaduse § 15 lg-st 1 tuleneb vältimatult iga sellise isikuotsene ja vahetu kohtuliku kaitse õigus, kes leiab, et tema põhiõigusi on rikutud.

5. Ilmselt ei saa sellest, et kuriteo läbi kannatanu ei saa ise vahetult Põhiseaduse § 15 lg-s 1 sätestatu põhiõigust realiseerida, tuleneda automaatselt otsesest analoogilisest keeldu teiste kohtueelses menetluses osalevate subjektide suhtes. Kuid samas võib vähemalt teatud mõttes lugeda õiglusteriiveks olukorda, mil me sunnime kuriteo läbi kannatanut osalema obligatoorses kohtueelses menetluses ja samas tagame selles samas kohtueelses menetluses süüdistatavale kohtukaebe õiguse iga tema suhtes toimepandud menetlustoimingu peale. Kaasaegsed põhiõiguste kaitse mehhanismide puhul aga ei tavatseta teadupärast küsimust selliselt püstitada ja nendes mehhanismides ei ole esiplaanil mitte kannatanute vaid süüdistatavate põhiõiguste kaitse, mis omakorda on üha enam suurendanud kohtute pädevust kohtueelses menetluses. Kuid esiteks on see alati tähendanud kriminaalkohtu (meie oludes nn üldkohtu) pädevuse suurendamist kriminaalasjade kohtueelses menetluses ja teiseks ei ole üheselt selge, milles täpselt peaks kohtute kõnealune pädevusseisnema, tagamaks n.õ strasbourgiliku standardi järgmist.

6. Kuigi Üldkogu otsuse tegemisele eelnenud aruteludes tugineti Venemaa ja Saksamaa näidetele, ei nähtu Üldkogu otsusest piisava selgusega, miks – erinevalt eeskujuriikidest – on peetud vajalikuks ja võimalikuks usaldada kriminaalasjade kohtueelse menetluse kohtulik kontroll halduskohtutele. Siinjuures tuleks rõhutada, et Saksamaal otsustati kõnealune küsimus umbes 40 aastat tagasi ja üldkohtute kasuks otsustamist põhjendati eeskätt asjaoluga, et nendel kohtutel on kõnealuste küsimuste lahendamiseks vajalikud tsiviil- ja kriminaalõiguslikud teadmised ja et tuleks välistada, et samade küsimuste lahendamisel lõikuksid erinevad kohtumenetlused. Kokkuvõtvalt tuleb tõdeda, et meie eeskujuriikides on lisaks kohtukaebeõiguse formaalsele tagamisele mõeldud ka selle peale, kuidas see kohtukaebeõigus saaks tegelikkuses efektiivselt realiseeruda.

7. Halduskohtu oletatavaid objektiivseid raskusi kriminaalasjade kohtueelses menetluses PS § 15 lg-s 1 sätestatu tagamisel võib selgitada kajärgmise asjaoluga. Halduskohtu üheks põhiliseks ülesandeks on ilmselt üksikisiku kaitsmine ametiisikute võimaliku omavoli eest. Meie kaasuse kontekstis on aga oluline rõhutada, et halduskohtus aktualiseerub eeskätt küsimus sellest, kas vastava ametiisiku tegevus ei kujuta endast mitte mingi põhiõiguse või ka muu õiguse riivet. *Seega võiks öelda, et halduskohustegutseb põhiõiguste piiramise tasandil, kaitseb põhiõigusi nende piiramise eest ja tuvastab, kas on tegemist põhiõiguse rikkumisega.* Kriminaalmenetluse puhul on aga olukord ilmselt mõnevõrra teistsugune. Kriminaalmenetluse algupäraks – kriminaalmenetlust käivitavaks faktoriks on kahtlus – hüpoteetiline teadmine, et toime võib olla pandud kuritegu. See kahtlus on sedavõrd kaaluka sotsiaalse tähendusega, et tema kontrollimiseks – oluliselt rohkem kui mis tahes muus eluvaldkonnas – aktsepteeritakse põhiseaduses väga paljude põhiõiguste piiramise võimalusi. Põhiseadusega antud võimalustest lähtuvalt ongi kriminaalmenetluse koodeksites sätestatud terve rida põhiõiguste piiramise võimalusi – on sätestatud terve rida menetlustoiminguid, mille sisuks on või võib olla mingisuguse põhiõiguse piiramine. Nii nagu kriminaalmenetluse kui terviku algupäraks on kahtlus, mitte aga tõsikindel teadmine, nii ei saa ka üksikutel menetlustoimingutelt nõuda baseerumist absoluutselt tõsikindlale teadmisele. Vastupidi: käüksikud menetlustoimingud võivad tugineda teatud kahtlusele. Nii, kooskõlas KrMK § 139 lg-ga 1, võib uurija teostada läbiotsimist siis, kui *on küllaldane alus arvata*, et mõnes ruumis, paikkonnas või isiku juures võib asuda see, millel on kriminaalasjas tähtsus. Mõnevõrra kategoorilisemalt onküll KrMK § 140 lg-le 1 märgitud, et uurija peab läbiotsimisel võtma ära üksnes need esemed, millel on kriminaalasjas tähtsus. Kuid samas – kooskõlas KrMK §-ga 61 – võib asitõendiks olla muuhulgas ka *mistahes objekt*, millel oma individuaalsete tunnuste tõttu võib olla *tähtsus kriminaalasjaõigeks otsustamiseks*. Seega – erinevalt halduskohtu traditsioonilisest tegevusest – ei aktualiseeru kriminaalasjade kohtueelse uurimise raames aset leidva kohtuliku kontrolli puhul mitte eeskätt põhiõiguste piiramise küsimus, vaid pigem järgmise tasandi – piiramise piirangu küsimus. Kohtueelisel uurimisel ei tule kohtul tuvastada mitte eeskätt seda, kas leidis aset põhiõiguse piiramine, vaid pigem seda, kas antud konkreetsetes menetluslikus situatsioonis (see tähendab arvestades kuriteo raskust, riigi karistuspoliitilisi suundumusi, antud liiki kuritegude uurimise praktikat, oletatava kurjategija ohtlikkust, kogutud tõendusteabe mahtu ja teisi kriminaalasja materjalidest tulenevat) oli see konkreetne põhiõiguse *piirangu määr* käsitatav demokraatlikus ühiskonnas vajalikuna ja piiratava põhiõiguse olemust mitte moonutatavana. Põhiõiguse piiramise piirangu küsimuse lahendamine eeldab igapäevast seotust kriminaalasjade uurimisega – seega seda, mis puudub halduskohtul.

8. Kuid loomulikult on kõik õpitav ja põhimõtteliselt võiksid ilmselt Eesti halduskohtud spetsialiseeruda ka kriminaalasjade lahendamisele. Üldkogu otsuse punktides 22 ja 23 märgitu pinnalt võiks arvata, et sellesuunas liigutaksegi ja et üldkohtute ning halduskohtu kombineeritud pädevuskriminaalasjade menetlemisel ongi Eestis normiks. See väide on siiski eksitav. Kõigepealt tuleb märkida, et Eesti Vabariigi taasiseseisvumise järgselt kuulus mõnda aega halduskohtute pädevusse lubade andmine kriminaalmenetluse raames isikute vahistamiseks. Kuid halduskohtusüsteem loobus sellisest õigusest üsnakiiresti põhjendusega, et vahi alla võtmise küsimuse lahendamise puhul ei oletegemist haldusasjaga. Üldkogu otsuse punktis 23 märgitakse küllõigesti, et tänase

kriminaalmenetluse raames võib loa jälituse erandtoiminguks anda Eesti üks halduskohtunik. Kuid Riigikogu menetlusse antud kriminaalmenetluse seadustiku eelnõus on see pretsedenditu «ühe kohtunikupädevus» likvideeritud ja kohtulik kontroll ka jälitustegevuse üle on antud üldkohtutepädevusse. Seega puudub alus väita, et Eesti kriminaalmenetluses oleks võimalikrääkida kombineeritud kohtupädevuse tendentsist.

9.Ja lõpetuseks. Üldkogu otsuse ja eriti selle otsuse p-s 20märgitu pinnalt tuleks järeldada, et uurija tegevuse peale kaebamine halduskohtusse on mõistlik muuhulgas ka küsimuse kiire lahendamise huvides. Saksamaallahendatakse kõnealused küsimused tõepoolest ühes kohtuinstantsisloplikult. Üldkogu otsusest aga tuleneb vältimatu kolmeastmeline kohtutee, mille läbimine ei pruugi olla eriti kiire. Kui arvestada veel seda, et Üldkogu otsusest tulenevalt on põhimõtteliselt võimalik vaidlustada uurija mis tahesmenetlustoiminguid (sest halduskohus võib ju alles kohtuliku arutamise tulemina sedastada, kas põhiõiguse rikkumine leidis aset või mitte), siis võib oletada, et Üldkogu otsus võib toimida ka kriminaalmenetluste kulgu aeglustavalt.

EerikKERGANDBERG